

**Ingliz va o'zbek badiiy matnlarida salbiy his-tuyg'ularni ifodalovchi
frazeologik birliklarning pragmatik va semantik xususiyatlari**

Jumatova Buvijon Ulug'bekovna
Mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya: Ingliz va o'zbek badiiy matnlarida salbiy his-tuyg'ularni ifodalovchi frazeologik birliklarning pragmatik va semantik xususiyatlarini o'rganish tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biridir. Ushbu tezisda ingliz va o'zbek tillaridagi salbiy emotsiyalarni (masalan, g'azab, qayg'u, qo'rquv, nafrat va boshqalar) aks ettiruvchi frazeologik birliklarning semantik tuzilishi, pragmatik funktsiyalari va badiiy matnlardagi qo'llanilishi taqqoslab tahlil qilinadi. Tadqiqotda frazeologik birliklarning leksik-semantik xususiyatlari, metaforik asoslari, madaniy kontekstda o'zgarishi va tarjimada yuzaga keladigan muammolar ko'rib chiqiladi. Ingliz adabiyotida (masalan, Shekspir, Dikens asarlarida) va o'zbek badiiy matnlarida (Abdulla Qodiriy, Oybek, Pirmqul Qodirov kabi yozuvchilar asarlarida) salbiy his-tuyg'ularni ifodalovchi idiomlarning pragmatik ta'siri, ularning nutqiy vaziyatlarda qo'llanilishi va semantik evolyutsiyasi o'rganiladi. Tadqiqot natijalari frazeologik birliklarni tarjimada saqlash va madaniy aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Umumiy hajmi 50 betdan ortiq bo'lgan ushbu tezisda nazariy va amaliy tahlillar, misollar va taqqosiy jadval orqali batafsil bayon etiladi.

Kalit so'zlar: Frazeologik birliklar, salbiy his-tuyg'ular, pragmatik xususiyatlar, semantik xususiyatlar, ingliz badiiy matnlari, o'zbek badiiy matnlari, idiomlar, metafora, madaniy taqqoslash, emotsional ifoda, tarjima muammolari, g'azab, qayg'u, qo'rquv,

Аннотация: Изучение прагматических и семантических свойств фразеологических единиц, выражающих отрицательные эмоции, в английских и узбекских художественных текстах — одно из актуальных направлений лингвистики. В данной работе проводится сопоставительный анализ фразеологизмов, передающих негативные эмоции (например, гнев, печаль, страх, ненависть и др.), в английском и узбекском языках: исследуются их семантическая структура, прагматические функции и употребление в

художественных текстах. Анализ охватывает лексико-семантические характеристики фразеологизмов, их метафорическую основу, трансформации в культурном контексте и проблемы, возникающие при переводе. На материале английской литературы (например, Шекспир, Диккенс) и узбекской художественной прозы (Абдулла Кадырий, Ойбек, Пиримкул Қодиров и др.) рассматривается прагматичность идиом, их функционирование в речевых ситуациях и семантическая эволюция. Результаты исследования полезны для сохранения фразеологической эквивалентности при переводе и укрепления культурных коммуникаций. Объем диссертации — свыше 50 страниц; включены теоретические и практические анализы, примеры и сравнительные таблицы.

Ключевые слова: фразеологические единицы, отрицательные эмоции, прагматические свойства, семантические свойства, английские художественные тексты, узбекские художественные тексты, идиомы, метафора, культурное сопоставление, эмоциональное выражение, проблемы перевода, гнев, печаль, страх.

Annotation: The study of pragmatic and semantic properties of phraseological units expressing negative emotions in English and Uzbek literary texts is a topical issue in linguistics. This thesis presents a comparative analysis of phraseological units that convey negative emotions (e.g., anger, sorrow, fear, hatred, etc.) in English and Uzbek: it examines their semantic structure, pragmatic functions, and usage in literary texts. The research addresses the lexico-semantic features of phraseological units, their metaphorical bases, cultural-contextual transformations, and translation problems. Drawing on English literature (e.g., Shakespeare, Dickens) and Uzbek fiction (Abdulla Qodiriy, Oybek, Pirmqul Qodirov, etc.), the study explores the pragmatic impact of idioms, their deployment in speech situations, and their semantic evolution. The findings contribute to preserving phraseological equivalence in translation and strengthening intercultural communication. The thesis comprises over 50 pages and includes theoretical and practical analyses, examples, and comparative tables.

Keywords: phraseological units, negative emotions, pragmatic properties, semantic properties, English literary texts, Uzbek literary texts, idioms, metaphor, cultural comparison, emotional expression, translation problems, anger, sorrow, fear.

Kirish: Tilshunoslikning rivojlanishi bilan frazeologiya sohasi alohida e'tiborga sazovor bo'lib kelmoqda. Frazeologik birliklar tilning eng qiziqarli va murakkab qatlamlaridan biri bo'lib, ular orqali inson his-tuyg'ulari, madaniy qadriyatlar va ijtimoiy munosabatlar aks etadi. Ushbu tezisda ingliz va o'zbek badiiy matnlarida salbiy his-tuyg'ularni ifodalovchi frazeologik birliklarning pragmatik va semantik xususiyatlari o'rganiladi. Salbiy his-tuyg'ular deganda g'azab, qayg'u, qo'rquv, nafrat, umidsizlik kabi emotsiyalarni tushunamiz, ular badiiy matnlarda personajlarning ichki olamini ochib berishda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, zamonaviy tilshunoslikda frazeologik birliklarning emotsional komponentlari, ayniqsa salbiy tomonlari, madaniy taqqoslash orqali o'rganilmoqda. Ingliz tilida salbiy emotsiyalarni ifodalovchi idiomlar ko'pincha hayvonlar, tabiat hodisalari yoki inson tanasi bilan bog'liq metaforalarga asoslangan bo'lsa, o'zbek tilida ular milliy madaniyat, folklor va tarixiy tajribalarga tayangan. Masalan, ingliz tilidagi "see red" (g'azabdan ko'zini qon bosmoq) va o'zbek tilidagi "jigari qon bo'lmoq" kabi birliklar semantik jihatdan o'xshash, ammo pragmatik kontekstda farq qiladi.

Tadqiqot maqsadi: Ingliz va o'zbek badiiy matnlarida salbiy his-tuyg'ularni ifodalovchi frazeologik birliklarni taqqoslab, ularning semantik tuzilishi va pragmatik funktsiyalarini aniqlash. Vazifalar: 1) Frazeologik birliklarning nazariy asoslarini o'rganish; 2) Salbiy emotsiyalarni tasniflash; 3) Badiiy matnlardan misollar keltirish; 4) Taqqosiy tahlil o'tkazish; 5) Tarjima va qo'llanish muammolarini muhokama qilish.

Tadqiqot metodlari: Semantik tahlil, pragmatik yondashuv, taqqosiy lingvistika, korpus lingvistikasi. Manbalar: Ingliz adabiyoti (Shekspirning "Hamlet", Dikensning "Great Expectations"), o'zbek adabiyoti (Qodiriy "O'tgan kunlar", Oybek "Navoiy") va ilmiy adabiyotlar.

Ushbu kirish qismida tadqiqotning umumiy kontsepsiyasi va strukturasini belgilab o'tdik. Keyingi qismlarda batafsil tahlillar beriladi.

Asosiy qism

1-bo'lim: Frazeologik birliklarning nazariy asoslari

Frazeologik birliklar – bu tilning barqaror iboralari bo'lib, ularning ma'nosi komponentlarning alohida ma'nolari yig'indisidan farq qiladi. V.V. Vinogradov

klassifikatsiyasiga ko'ra, frazeologik birliklar frazeologik birikmalar, frazeologik birliklar va frazeologik iboralarga bo'linadi. Salbiy his-tuyg'ularni ifodalovchi frazeologik birliklar ko'pincha metaforik va metonimik asosga ega.

Ingliz tilida salbiy emotsiyalar: G'azab – "blow a fuse" (g'azabdan portlamoq), Qayg'u – "down in the dumps" (tushkunlikda), Qo'rquv – "scared to death" (qo'rquvdan o'lmoq). O'zbek tilida: G'azab – "qoni qaynamoq", Qayg'u – "yuragi ezilmoq", Qo'rquv – "yuragi uvishmoq".

Taqqosiy jadval:

Emotsiya	Ingliz frazeologizmi	O'zbek frazeologizmi	Semantik o'xshashlik
G'azab	See red	Jigari qora bo'lmoq	Metaforik (qon va jig'ar)
Qayg'u	Heartbroken	Yuragi parchalanmoq	Yurak bilan bog'liq
Qo'rquv	Jump out of one's skin	Yuragi og'ziga kelmoq	Tanaviy reaksiya

Ushbu birliklarning semantik xususiyati – ularning obrazliyligi, pragmatik xususiyati esa nutqiy vaziyatda emotsional ta'sir ko'rsatishidir.

2-bo'lim: Ingliz badiiy matnlarida salbiy his-tuyg'ularni ifodalovchi frazeologik birliklar

Ingliz adabiyotida frazeologik birliklar personajlarning ichki konfliktlarini ochib beradi. Masalan, Shekspirning "Hamlet"ida "to be in a pickle" (muammoga tushmoq) kabi iboralar umidsizlikni ifodalaydi. Dikens asarlarida "bitter pill to swallow" (qayg'uli haqiqatni qabul qilmoq) salbiy emotsiyalarni kuchaytiradi.

Semantik tahlil: Ushbu birliklar ko'pincha somatik (tana bilan bog'liq) metaforalarga asoslangan, masalan "cold feet" (qo'rquvdan oyoq muzlamoq). Pragmatik jihati: Ular o'quvchida empatiya uyg'otadi va matnni emotsional jihatdan boyitadi.

Misollar: "Rage against the machine" (g'azab) – zamonaviy adabiyotda ijtimoiy norozilikni ifodalaydi.

3-bo'lim: O'zbek badiiy matnlarida salbiy his-tuyg'ularni ifodalovchi frazeologik birliklar

O'zbek adabiyotida frazeologik birliklar milliy madaniyatga bog'liq. Abdulla Qodiriy "O'tgan kunlar"da "ko'ngli qorong'i" (qayg'u) kabi iboralar orqali salbiy emotsiyalarni tasvirlaydi. Oybek asarlarida "jigari kuymoq" (g'azab) personajlarning ichki kurashini ko'rsatadi.

Semantik xususiyat: O'zbek frazeologizmlari ko'pincha folklorik manbalardan olingan, masalan "yuragi qon yig'lamoq" (chuqur qayg'u). Pragmatik funktsiya: Ular matnni milliy ruh bilan boyitadi va o'quvchida madaniy aloqa uyg'otadi.

Misollar: "Qo'rquvdan tishi tishiga tegmay qolmoq" – Pirimqul Qodirov asarlarida qo'rquvni ifodalaydi.

4-bo'lim: Taqqosiy tahlil

Ingliz va o'zbek frazeologizmlarining semantik o'xshashligi: Ikkala tilda ham yurak, qon, jig'ar kabi somatik unsurlar ishlatiladi. Farqi: Ingliz tilida individualistik (shaxsiy emotsiyalar), o'zbek tilida kollektivistik (ijtimoiy munosabatlar) xususiyat kuchli.

Pragmatik farqlar: Ingliz matnlarida ironiya (sarcasm) orqali salbiy emotsiyalar yumshatiladi, o'zbekda esa to'g'ridan-to'g'ri ifoda etiladi. Tarjimada muammolar: "Bite the bullet" (sabrlash) ni o'zbekcha "tishini tishiga bosmoq" deb tarjima qilish mumkin, ammo madaniy nuanslar yo'qoladi.

Muhokama

Ushbu tadqiqotda aniqlanganki, salbiy his-tuyg'ularni ifodalovchi frazeologik birliklar til va madaniyatning o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi. Ingliz tilida ular ko'proq abstrakt va metaforik, o'zbek tilida esa konkret va folklorik. Muhokama qismida shuni ta'kidlaymizki, zamonaviy adabiyotda globalizatsiya ta'sirida bu birliklar o'zgarib bormoqda. Masalan, ingliz idiomlari o'zbek adabiyotiga kirib, gibril shakllarni hosil qilmoqda.

Muammolar: Tarjimada semantik yo'qotishlar, madaniy moslashuv. Kelajak tadqiqotlari: Kompyuter lingvistikasi orqali korpus tahlili.

Xulosa va takliflar

Xulosa: Ingliz va o'zbek badiiy matnlarida salbiy his-tuyg'ularni ifodalovchi frazeologik birliklar semantik jihatdan obrazli va pragmatik jihatdan ta'sirli. Taqqoslash shuni ko'rsatdiki, ular madaniy farqlarga qaramay, universal emotsiyalarni aks ettiradi.

Takliflar: 1) Frazeologik lug'atlarni boyitish; 2) Tarjimonlar uchun qo'llanmalar yaratish; 3) Maktab darsliklarida madaniy taqqoslashni kiritish; 4) Keyingi tadqiqotlarda boshqa tillarni qo'shish (masalan, rus tilini). Ushbu tezis tilshunoslik va adabiyotshunoslikka hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mamatov, A. (2016). O'zbek tilida frazeologik birliklarning semantik xususiyatlari. – Toshkent: Fan nashriyoti. – 145 b.
2. Madrahimova, N. (2018). Til va madaniyat: frazeologizmlarning milliy-madaniy aspekti. – Samarqand: SamDU nashriyoti. – 132 b.
3. Jo'rayev, B. (2020). "Badiiy matnda frazeologik birliklarning pragmatik funksiyalari." Filologiya masalalari, №3, 56–63-betlar.
4. G'ulomov, A. & Rahimov, N. (2017). O'zbek tilining frazeologiyasi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti. – 189 b.
5. Qodirova, M. (2021). "His-tuyg'ularni ifodalovchi frazeologizmlar semantikasi." Til va adabiyot ta'limi jurnali, №2, 45–50-betlar.
6. Sobirova, Z. (2019). "O'zbek xalq maqollarida salbiy hissiyotlarning leksik ifodasi." O'zbek tili va adabiyoti, №4, 70–78-betlar.
7. Karimov, M. (2015). Frazeologik birliklarning ma'no qatlamlari va ularning badiiy matndagi o'rni. – Toshkent: Fan va texnologiya. – 152 b.